

Атараксія (незворушність) Піррона відрізняється від атараксії Епікура тим, що Епікур йшов до неї через просвітництво і знання, а Піррон через відмову від знання. Специфіка скептиків у тому, що вони були вченими серед філософів, їхня діяльність проявлялась насамперед у протиставленні, а отже у виявленні протилежностей і суперечностей. Скептицизм гостро поставив проблему знання та істини, звернув увагу на філософський плюралізм, антидогматизм. Послідовниками Піррона були Енесідем і Агріппа.

Останнім впливовим напрямком античної філософії був неоплатонізм, представники якого — Плотін, Порфирій, Ямвлік, Прокл — у III–V ст. — запропонували оригінальну інтерпретацію платонізму.

Згідно з Плотінієм, ієрархія буття світу постає так, що на вершині знаходиться Єдине, яке неоплатоніки тлумачать як потойбічне, понадрозумне і навіть понадбуттєве першоначало всього сущого, яке непізнаване людським розумом і може бути сприйняте людиною лише в містичному екстазі. Єдине «переповнює» саме себе і шляхом еманції (випромінювання, витікання) виділяє з себе менш повне буття — світовий Розум, світову Душу, Природу (у Плотіна матерія і природа не є тотожними). Внизу знаходиться матерія як антипод Єдиному. До матерії еманція світла не доходить, через те вона є зосередженням усього нікчемного, гріховного. Метою людини, за неоплатонізмом, є звільнення від усього тілесного, досягнення блага — Єдиного шляхом злиття людської душі з божественною сутністю, яке відбувається завдяки містичному екстазу.

Отже, антична філософія вперше висунула і професійно обмірковувала проблеми онтології (вчення про буття), гносеології (теорії пізнання), логіки, антропології тощо. Тому антична філософія мала визначальний вплив на подальший розвиток усієї філософії.

Список літератури

1. Кондзволки В.В. Нариси античної філософії. — Львів, 1993.

Одержано 29.12.10

О.О. Решетов, доц., канд. філос. наук, В.Т. Кирильчук, доц., канд. філос. наук, З.В.Стежко, доц., канд. філос. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Філософія середньовіччя

Якщо антична філософія виникла на ґрунті рабовласницького суспільства, то філософська думка середніх віків належить до епохи феодалізму. Феодальний спосіб життя, на відміну від античності (орієнтованої на предметно-речове бачення світу), формував бачення реальності за образом і «подобом» духу. В цьому плані тогочасна людина постає «духовною» людиною, тобто такою, що усвідомлює себе насамперед «одухотвореною» (такою, що має душу), а не просто тілесною істотою. Тому ключ до розв'язання всіх проблем середньовіччя мислителі шукали в сфері духу.

На цьому ґрунті і починає формуватися нова філософська парадигма, ідейно-світоглядним змістом якої стає духовно-ідеальне тлумачення реальності. Саме буття має «двоїсту природу». Перш за все — це «справжній» (божественний, духовний, небесний, благий) і «несправжній» (земний, плотський, гріховний) світи.

Оскільки ці світи тлумачаться як несумірні, то необхідність їх співставлення породжувала містико-іраціоналістичні способи і шляхи їх «контактів».

Середньовічна філософія починається періодом апологетики, представники якої досить агресивно виступали із критикою античної культурно-філософської спадщини. До відомих апологетиків II–III ст. належать Тертуліан, Юстин, Климент, Татіан, Оріген. Апологетики виступали проти утиску на християнство як з боку світської влади, так і з боку «язичницьких», тобто античних філософів. Деякі твори апологетиків були спрямовані проти ранньохристиянських ересей. В боротьбі проти античної культури апологетики поступово перейшли до заперечення не тільки філософії, але й розуму взагалі. Тертуліану належить відомий вислів: «Вірую, тому що абсурдно». Але, незважаючи на вороже відношення до античної філософії, апологетики все ж не могли уникнути її впливу. Факти співпадіння деяких положень християнського віровчення з ідеями античної філософії апологетики пояснювали впливом християнства на філософію (Татіан).

Водночас апологетики інтенсивно шукали в античній спадщині ідеї, придатні для формування «нового філософського мислення» (Климент, Оріген). Так, Климент не відкидав, як Тертуліан, філософію, але підпорядковував її одкровенню, гадаючи, що в ньому істина дана цілком і безпосередньо, а в філософії — опосередковано і частково. Філософія, на його думку, сама по собі може бути тільки пропедевтикою (вступом) до християнства, але не може дати істинного гносису (знання), який насправді є навіть і не знанням, а станом душі: вищий ступінь віри, блаженства у душі як радісний і мирний настрій в душі, а після смерті — як вічний божественний спокій.

Виразною спробою філософського обґрунтування християнського світогляду була патристика. Вона була офіційно визнана церквою напрямком у філософії, який розроблявся «батьками церкви» (Василь Великий, Григорій Нисський, Августин Блаженний, Іоанн Дамаскін, Афанасій Олександрійський та ін.). Вони і сформулювали висхідні принципи середньовічної манери філософствування.

Одним з найбільш яскравих представників патристики був Аврелій Августин (354–430 рр.). Світогляд Августина глибоко теоцентричний: в центрі його роздумів — Бог як творець усього сущого. Проблеми Бога і його відношення до світу, згідно позиції Августина, є центральними. Августин розглядає Бога як нематеріальний Абсолют, який співвідноситься зі світом і людиною як своїм творінням. Августин критикує пантеїзм (тотожність Бога і світу). Бог, за Августином, є надприродною істотою, яка неперервно творить світ. Без процесу творіння світ перетворився б на хаос. Роздуми Августина про творіння світу Богом спонукала його до постановки філософської проблеми часу і вічності. Августин приходить до висновку, що світ обмежений в просторі, а його буття обмежене в часі. Простір і час існують тільки в світі і зі світом. Початок творіння світу є одночасно початком часу. Звідси виходить, що час є мірою руху і змін. Вічність мислиться Августином так: в божественній думці все є раз і назавжди — статична вічність (де немає поділу на часові форми — минуле, теперішнє і майбутнє), невіддільна від Бога. Таким чином, Августин розрізняє час земний і час небесний — вічність. Відмітимо, що думка Августина про час як міру руху, змін є плодотворною.

Августин, таким чином, дає принципово нове тлумачення часу — на відміну від циклічного його тлумачення, притаманного античності. Наголошуючи на лінійних (часових) ритмах, Августин підкреслює принципову можливість виникнення нового, ще ніколи не бувало. Згідно ж з циклічною концепцією часу все існуюче є повторенням чогось такого, що вже колись було. Таке розуміння часу означало його плин як поступ, а значить — історію. Вся історія для Августина — це боротьба між прибічниками християнської церкви, які будують «град божий» на землі, і прибічниками сатани, які організували світське життя на землі, світську земну державу.

Августин пропагує теократичну систему — верховенство церковної влади над світською.

Августину належить та заслуга, що він вказує на значення волі. Віра сама по собі мало що значить, для її зміцнення потрібні вольові дії людини, здатність критично осмислювати себе, щоб потім просити у Бога прощення через сповідь. Аналізуючи співвідношення розумово-мислительних і вольових характеристик людської душі, Августин віддає перевагу останньому. Звідси «виводиться» теза про незаперечну першість віри перед розумом.

Погляди Августина справили великий вплив на всю середньовічну філософію та ідеологію.

На початку VI ст. починає складатися система освіти епохи Середньовіччя. Римський письменник V ст. Марціал Капелла пропонує ідею «семи вільних мистецтв», серед яких важливе місце посідають три: граматики, риторика і діалектика. Остання тлумачиться як мистецтво логічного міркування і його вираження в мові, тобто як формальна логіка. Трохи пізніше в ряді міст Європи при монастирях виникають школи, які стають провідними центрами середньовічної культури і освіти, теоретичних досліджень свого часу. В цих школах зароджується специфічна система середньовічної філософсько-теологічної думки — схоластики.

Відмітимо, що розквіту схоластики в середньовічній філософії передували прогресивний розвиток арабської філософії і філософії Середньої Азії. Визначними представниками цього напрямку в середньовічній філософії були Аль-Кінді (IX ст.), Ібн-Рошд (Аверроес) (XII ст.), Аль-Фарабі (870–950 рр.), Ібн-Сіна (Авіценна) (980–1037 рр.). Так, Аль-Кінді, звернувшись до філософії Аристотеля (що було властиве всім арабським філософам цього періоду), обґрунтував причинно-наслідковий підхід до розуміння природних явищ. Після створення світу Богом він (світ) розвивається за власними законами. Аль-Фарабі доводив залежність душі від тіла і заперечував її безсмертя та існування потойбічного світу. Ібн-Рошд (Аверроес) стверджував, що матерія є вічною і співіснує з Богом. Світ обмежений в просторі і нескінченний в часі. Ібн-Сіна (Авіценна) заперечував конечність буття, «першодвигун» Аристотеля, визнавав об'єктивність природної закономірності, вніс значний вклад в теорію пізнання та логіку.

Одним із видатних діячів ранньої схоластики був філософ і богослов Іоанн Скот Еріугена (бл. 810–бл. 877 рр.), який створив першу філософську систему в середньовічній Європі, яка викладена в його головному творі «Про розділення природи». В цьому творі Еріугена змальовує світовий космічний процес, який починається з божественного Єдиного, що породжує божественний Ум, Логос — «другу природу». «Третя природа» — світ чуттєвих предметів. Існування світу речей Еріугена пов'язує з гріхопадінням людини, яке й привело до того, що цей світ відійшов від Бога. В кінцевому підсумку (на основі спокути) чуттєвий світ повертається до Бога. Таким чином, вченням Еріугени є платонізм і неоплатонізм, пристосовані до потреб християнства.

Одна з особливостей середньовічної філософії проявлялась в знаменитій дискусії між реалістами та номіналістами. Дискусія стосувалась природи універсалій тобто загальних понять. Реалісти (Еріугена, Ансельм Кентерберійський та ін.) доводили, що «універсалії», загальні поняття є реальними і існують незалежно від речей. Номіналізм був пов'язаний з матеріалістичними тенденціями, які визнавали первинність речі і вторинність поняття. Однак номіналісти не розуміли, що загальні поняття відображають реальні якості існуючих речей, і що окремі, одиничні речі невіддільні від загального. Як номіналісти, так і реалісти не розуміли діалектики загального та одиничного.

Крайній реалізм намагався замінити поміркованим видатний представник пізньої середньовічної схоластики Фома Аквінський (1225–1274 рр.). В своїх працях

Фома Аквінський, крім богослов'я і філософії, розглядав питання моралі, права, державного устрою та економіки.

Головним принципом у вченні Аквінського є «одкровення». Він розмежовує області теології і філософії, намагається поставити філософію на службу релігії. Але, визнаючи відмінність між ними, вбачає її лише в методах досягнення результатів. Що ж до предмета, то він розрізняється у філософії і теології лише частково. Фома визнає, що деякі з догматів теології можуть бути доведені філософією (буття Бога, безсмертя людської душі тощо). Більшість догматів, непідвладних філософським засобам доведення, досягаються вірою. Отже, Фома розрізняє істини розуму і істини віри. І хоча він намагається довести, що розум і віра не суперечать одне одному, що між ними повинна бути «гармонія», все ж істини розуму повинні бути підпорядковані істинам віри.

Фома вважав, що людська душа нематеріальна, самосуца і безсмертна. Вона — субстанція, яка досягає своєї повноти лише в єдності з тілом. Але тілесність має суттєве значення, саме в єдності його з душею існує людська особистість. Згідно Аквінського, думає, переживає не тіло і не душа самі по собі, а їх єдність.

Спираючись на положення Аристотеля про те, що загальне існує в єдності з одиничним, є його формою, Фома сформулював концепцію про три види існування універсалій. Універсалії існують «до речей» в божественному розумі, «в самих речах» як їхня сутність або форма, і «після речей» тобто в людському розумі як результат абстракції і узагальнення.

У своєму тлумаченні істини та процесу пізнання Фома погоджується з Аристотелем, визначаючи істину як «узгодженість», «адекватність» розуму та речі. Але речі в Аристотеля — це самостійні реальності, а у Фоми вони створені Богом, не мають власного буття і лише «беруть участь у бутті».

У своїх етичних міркуваннях Фома визнав принцип свободи волі людини, розумів Бога як абсолютне благо, а зло як відсутність блага. Важливою ідеєю в етиці Фоми є концепція, згідно якої божество є кінцевою метою людських прагнень. Воно досягається шляхом пізнання абсолютної істини тобто Бога.

На сучасному етапі розвитку філософії вчення Фоми трансформувалось у філософську течію «неотомізм». У цілому можна зробити такі висновки:

- 1) середньовічна філософія була теоцентричною;
- 2) вона була служницею богослов'я;
- 3) мала схоластичний характер;

Усе ж середньовічна філософія внесла суттєвий внесок в подальший розвиток філософських проблем і, навіть знаходячись під впливом християнства, дала яскраві плоди в своєму розвитку, підготувавши ґрунт для подальшого розвитку філософії. Наступні етапи розвитку філософської думки багато в чому завдячують у своєму існуванні радикальній переоцінці середньовічної культури взагалі і схоластичної філософії зокрема. Така переоцінка була зроблена, перш за все, гуманістами епохи Відродження. Тому антична філософія мала визначальний вплив на подальший розвиток усієї філософії.

Список літератури

1. Антологія світової філософії. Т.1, ч.1 Розд. Середньовічна філософія. — К., 1991.

Одержано 29.12.10